

Im Material der Sammlung gibt es auch für subkutane Hängeösen Beispiele (Taf. I, 10).

In der Sammlung des Herrn Dr. Smidt verdient ausser einem gut erhaltenen Gefäss mit subkutaner Hängeöse von Sopron-Burgstall (Taf. II, 1) ein Fund aus Szombathely (Taf. I, 9, 11, 12, 14, 16, 17) und ein Fund aus Basaharc Beachtung (Taf. I, 15, 18—27). Diese beiden Funde gehören einer jüngeren Phase der Badener Kultur an.

Die Sammlung des Herrn Direktor Lázár in Celldömölk birgt Streufunde, die am Sághegy zum Vorschein gekommen sind. Ein Teil dieser Funde gehört zweifellos der Badener Kultur an (Taf. II, 3, 5, 6, 7, 9; III, 1, 2, 3, 5, 9, 12, 13, 14, 16; IV, 1); aber die Zuteilung einiger Gefässe kann nur mit Vorbehalt gemacht werden, da ausser der Verzierung keine Badener Merkmale nachweisbar sind (Taf. II, 2, 4, 8; III, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 15; IV, 2, 3, 4, 5, 6). Ihren Ursprung können nur regelmässige Ausgrabungen klären.

Die erwähnten Analogien zeigen die Verbreitung dieser Kultur in Ungarn.

Szeged.

János Banner.

A kőszegi múzeum régi kártyái. I.

KOLB
JENŐ

Hogy régi játékkártyák milyen beszédes tanúi lehetnek letűnt korok kultúrájának, azt e sorok írója megkísérelte kifejteni *Régi játékkártyák* c. könyvében. Hangsúlyozta azt is, hogy Magyarországon a kártyafestés főleg a XVIII. sz. közepétől a XIX. sz. derekáig világviszonylatban is magas fokon állt: 11 városban 73 mester működését lehetett kimutatni és soknak közülük számos szép terméke maradt fenn gyűjteményeinkben.¹ Ezek a számok azóta a *Dunántúli Szemle* tavalyi évfolyamának 205. lapján közöltek alapján eggyel-eggyel megnövekedtek, ugyanis a városok sora Kőszeggel, az ismert mesterek névsora pedig *Eberhard Pál* nevével bővült. Eberhard gyártmányaiból eddig ugyan nem került elő semmi, de Kőszegen több értékes, máshonnan származó kártya maradt fenn és jutott a város múzeumába. A múzeum vezetőségének felkérésére közülük az érdekesebbeket részletesen ismertetjük.

Korai kártyák bevált lelőhelyéről, egykorú könyvtáblából került elő a múzeum 2039. leltári számú tárgya: két harminckétlapos, fametszetű, színezetlen német-kártya szétvágtatlan nyomtatának egy-egy részlete. A régi kompaktorok a gerinc alakításához és a táblák béleléséhez elavult vagy egyébként hasznavehetetlen nyomtatványok papirosát, vagy nyomdák selejt-íveit használták fel; gyakran maguk is foglalkoztak kártyakikészítéssel: ívekben megvették a kártyakészítőmes-

¹ *Régi játékkártyák (Magyar és külföldi kártyafestés, XV—XIX. sz.)* Budapest, Hungária kiadás, 1939. Ennek melléklete: *Magyar Kártyafestők adatai.*

terekről a nyomatot, kemény papírra ragasztották, ha nem voltak színezve: kiszínezték (rendesen u. n. patronokkal), végül szétvágták és csomagokban forgalomba hozták.

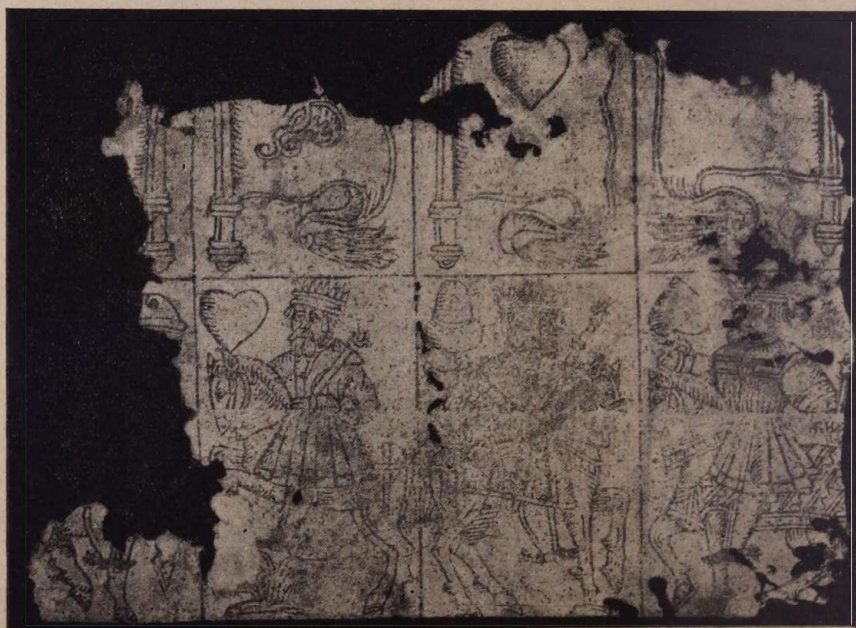
1. ábra. 32 lapos kártya csonka férlve. Készítette Hans Forster (Bécs).
XVI. sz. közepe. — Városi múzeum, Kőszeg.

A kőszegi nyomatokat egy Bécsben, 1569-ben nyomtatott
Dunántúli Szemle (I—VI. évf.: Vasi Szemle) VIII. évfolyam: 1—2. sz.

könyv préselt pergamentkötéséből Sztripszky Hiador fejtette ki.²

A nagyobbik töredék (1. ábra) 16, túlnyomóan csonka lapot tartalmaz, tehát félív volt, és az ép lapok méretét (5×8 cm.) véve alapul, kb. 22×34 cm lehetett. Két példány volt belőle, a másodpéldányt a könyv tulajdonosa a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta. A kisebbik töredék (2. ábra) más dúcnyomata, azonban ugyanilyen nagyságú ívből került ki, és mint aránylag is csonkább negyedív maradt fenn.

Mindkettő a fametszés útján való kártya-tömegtermelés

2. ábra. 32 lapos kártya csonka negyedíve. Készítette Hans Forster (Bécs). XVI. sz. közepe. — Városi múzeum, Kőszeg.

legkorábbi emlékei közé tartozik. Rajzuk gondos, részletező. Zászlóval ábrázolt „egyes”-ük van, ennek szerepeltetése még XV. századbeli emlék: így látjuk a stuttgarti múzeum gyönyörű festett kártyáin, 1440—1445-ből, akkor még kutya, szarvas, kacsa és sólyom „színekkel”.³ Ezt a zászlós „egyest” a mai 32 lapos kártya kialakulásának idején hol „tizes”-nek, hol

² IANI PANNONII etc. quae uspiam reperiri adhuc potuerunt omnia. — OPERA Ioannis Sambuci etc. — Viennae Austriae ex officina Caspari Stainhoferi, M. D. LXIX. A kötés minden bizonyal bécsi, a könyv az egykori tulajdonosok bejegyzései szerint Pozsonyban és Kassán is megfordult, mielőtt Kőszegre került.

³ Max Geisberg: Das Kartenspiel der Kgl. Staats- und Altertümer-Sammlung in Stuttgart. Strassburg, J. H. Ed. Heitz, 1910.

ásznak fogták fel; később hosszú időre kiment a divatból. XV. századi örökség az alsók viselete, az ú. n. *Zaddeltracht* is: a deréktól lefelé bőségesen hasogatott, csipkézett szalagokban végződő kabát a XV. sz. első felében volt általános. Persze kártyáinkkal kapcsolatban mégsem szabad a XV. sz.-ra gondolnunk: 1. mert a mai német négy-szín (makk, zöld, tök, piros) csak 1500 után lett szokásossá; 2. mert egyes kártyalapok helyett egész lapsorozatoknak egy dúcra való nyomása is csak 1500 után terjedt el; 3. mert régi kosztümábrázolásokhoz, stílus-jellegzetességekhez nemcsak évtizedeken, hanem évszázadokon át is ragaszkodik az iparművészet; és végül 4. mert a lovas királyok szűk felsőrészes, nyaknál összefogott, övvel leszorított, vasalt redőkbé rakott, térdén felül erő kabátját csak a XVI. sz. első harmadától kezdve hordták.

De függetlenül ezektől az érvektől, kártyaívünk keletkezési idejének meghatározásához pozitív döntő adat is jutott a birtokunkba. Mint az 1. ábra mutatja, a nagyobbik töredék balszélén parányi betűtöredékek maradtak fenn. Ezeknek gon-

~~HANSFORSTERKARTENMALER~~

3. ábra. A mester-név rekonstrukciója.

dos kiegészítése révén (3. ábra) sikerült megállapítanunk, hogy a nyomat *Hans Forster* műhelyéből került ki. Ez az augsburgi származású, bécsi kártyafestő egy neves aprónyomtatvány- és kártyafestő-család (*Brief und Kartenmaler*) sarja s 1584-ben halt meg.⁴ A kőszegi kártyák keletkezésének idejét ennek, valamint a stíluskritikai érveknek alapján a XVI. sz. közepére helyezzük, habár *A. Esswein* hasonló típusú nürnbergi kártyákat⁵ csak 1580—1600-ra mer keltezni.

A két kőszegi nyomaton kívül hazánkban eddig mindössze négy XVI. sz.-i kártyamaradvány bukkant elő. Ezek közül három a M. Tud. Akad. könyvtárának tulajdonában van, egy pedig a székesfehérvári múzeumban (8817. lelt. sz.). Az Akadémia három nyomata a külső jelek szerint ugyancsak könyvtárlából került elő; nagy kartonlapra ragasztva, közös keretben függenek a könyvtár egyik szobájának falán. A három közül a jobboldalit a 4. ábra mutatja. Szembeszökő, milyen közeli rokonságot mutat, mind a zászlós „egyes” alkalmazásával, mind típus és kivitel szempontjából a kőszegi nyomatokkal, habár a rajz fejlettebb foka s az ábrázolt kosztümök nyilvánvalóvá teszik, hogy jó néhány évtizeddel fiatalabb nála. Az Akadémia két másik nyomatát, valamint a székesfehérvárit itt nem áll módunkban bemutatni, azonban szólunk kell róluk

⁴ Thieme-Becker: *Allg. Lexikon d. bildenden Künstler.*

⁵ Katalog der im Germanischen Museum befindlichen Kartenspiele und Spielkarten. Nürnberg, 1886, 10. old. 345—348. szám.

mégis. A baloldali akadémiai töredéken ugyanis még csonkább és elmosódottabb szignatura nyomai láthatók, mint a kőszegin; azonban most, hogy a Forster nevet már sikerült megtalálnunk, könnyen kiolvassuk itt is Hans Forster nevét; ez a kártya tehát ugyanabból a műhelyből került ki, mint a kőszegi. Másrészt ez

4. ábra. Részlet egy XVI. sz. végi 32 lapos német kártya-ívől.
M. Tud. Akadémia könyvtára, Budapest.

a nyomat rajzbeli hasonlatosságot mutat egyrészt a székesfehérvári töredékkel (ezt is régi könyvtárlából áztatták ki!), másrészt az akadémiai nyomatok közül a középsővel. Minthogy

pedig ez utóbbi az 1570-es évszámot viseli, megállapíthatjuk, hogy 1. úgylátszik mind a hat tárgyaltny nyomát a Forster-műhelyben készült, és 2. valamennyi közül a kőszegiek a legidősebbek. Kézenfekvő az a feltevés is, hogy mind a hat ugyanannak a könyvkötőnek révén maradt fenn.

•

Jenő Kolb: Die alten Spielkarten des Städtischen Museums zu Kőszeg. I. Folge.

(Auszug). Verfasser hat in seinem Buch (Titelangabe in Fussnote 1. des ungarischen Textes) bewiesen, dass die Kartenmalerei in Ungarn von der Mitte des XVIII. bis zur Mitte des XIX. Jahrh. in hoher Blüte stand. In der Beilage seines Buches weist er aus 11 Städten stammend 73 Kartenmaler auf. Zu diesen hat sich seither Kőszeg als 12. Stadt gesellt, mit einem neuentdeckten Meister namens *Paul Eberhard* (siehe diese Zschr. Jahrg. VII. S. 205, mit deutschen Zitaten). Von den Werken Eberhards ist leider nichts erhalten geblieben, dagegen befinden sich im Städt. Museum zu Kőszeg einige bemerkenswerte alte Spielkarten anderer Herkunft.

Unter 1. und 2. ist ein verstümmelter Halbbogen bzw. Viertelbogen deutscher Spielkarten abgebildet. Beide wurden in Kőszeg aus dem Einband eines Wiener Druckes (Titelangabe in Fussnote 2.) herausgeschält; der Halbbogen hat ein Duplikat, das sich derzeit im Museum der Schönen Künste zu Budapest befindet. Der Kőszeger Halbbogen trägt auf der linken Seite die Reste einer Signatur; dem Verfasser ist es gelungen, dieselben zu ergänzen, (Abb. 3.), wodurch der Druck als ein Erzeugnis des aus Augsburg stammenden Wiener Kartenmalers *Hans Forster* († 1584) identifiziert werden konnte. (Fussnote 4.). Mit Hilfe von trachten- und kartengeschichtlichem Vergleichsmaterial legt der Verfasser die Entstehungszeit des Druckes in die Mitte des XVI. Jhdt. Der Viertelbogen weist dieselbe Ausführung und Blattgrösse auf, so dass er wohl ebenfalls vom selben Meister stammt.

Ausser den Kőszeger Kartendruckten befinden sich in ungarischen Sammlungen noch vier Spielkartendenkmäler aus dem XVI. Jhdt.: drei unzerschnittene Drucke in der Bibliothek der Ung. Akademie der Wissenschaften und ein kleines Bruchstück im Museum zu Székesfehérvár; alle scheinen aus alten Bücherdeckeln zu stammen. Abb. 4. zeigt einen Teil desjenigen Druckes der Akademie, welcher denselben Bildtypus aufweist, wie der Kőszeger Druck; er ist jedoch etwa um einige Jahrzehnte jüngerer Datums. Das zweite, hier nicht abgebildete Fragment trägt ganz winzige Reste einer Signatur, die sich aber jetzt, da die Kőszeger Signatur Forsters gelöst ist, ebenfalls als „Hans Forster“ entpuppt. Da nun dieser signierter Druck sowohl mit dem dritten, die Jahreszahl 1570 tragenden Druck der Akademischen Bibliothek, als auch mit dem Székesfehérvärer Bruchstück nahe Verwandtschaft aufweist, lässt sich mit ziemlicher Sicherheit feststellen, dass 1.) die behandelten Spielkarten alle aus der Forster'schen Werkstatt stammen, und 2. dass unter allen die Kőszeger Karten die ältesten sind. Die Annahme liegt an der Hand, dass sämtliche Fragmente durch dieselbe Buchbinderwerkstatt auf uns geblieben sind.